

Голові разової спеціалізованої
вченої ради в Національному
університеті «Одеська політехніка»,
доктору технічних наук, професору,
професору кафедри комп'ютеризованих
систем та програмних
технологій Навчально-наукового
інституту комп'ютерних
Віталію ПАВЛЕНКО

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента, доктора технічних наук, професора кафедри
комп'ютеризованих систем та програмних технологій Інституту комп'ютерних
систем Національного університету «Одеська політехніка»

Фоміна Олександра Олексійовича

на дисертаційну роботу здобувача

Лихацького Андрія Васильовича

«Трансформація світоглядної парадигми у процесі формування
штучного інтелекту»,

подану до захисту в разову спеціалізовану вчену раду
Національного університету «Одеська політехніка»

Міністерства освіти і науки України

на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 033 – Філософія,

галузь знань 03 – Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Сучасна історична епоха характеризується безпрецедентними темпами технологічної трансформації завдяки стрімкому розвитку і повсюдному впровадженню систем штучного інтелекту (ШІ). Такі системи вже сьогодні радикально перебудовують усі без винятку сфери людської діяльності: від медицини, юриспруденції та освіти до мистецтва, державного управління та фундаментального наукового пізнання. Однак справжній масштаб впливу ШІ виходить далеко за рамки суто інструментальних, інженерних чи економічних застосувань і ставить під сумнів сучасне розуміння фундаментальних філософських категорій. До числа таких категорій можна віднести інтелект,

природу свідомість, моральні агентності, творчий акт та індивідуальну відповідальність.

Актуальність дисертаційного дослідження Лихацького А. В. зумовлена гострою необхідністю концептуального осмислення цих зрушень і оновлення філософського словника, здатного адекватно описати реальність в умовах алгоритмічного домінування. Особливого значення актуальність цієї теми набуває в українському контексті. Україна сьогодні виступає унікальним середовищем, де активне впровадження цифрових технологій (державні сервіси, галузеві рішення, освітні ініціативи тощо) відбувається з великою інтенсивністю. Цей досвід вимагає негайної філософської рефлексії для формування адекватної регуляторної політики, забезпечення технологічного суверенітету та захисту культурної ідентичності від алгоритмічного впливу. Таким чином, дисертація Лихацького А. В. є не просто своєчасною академічною працею, а й життєво важливим дослідженням, що відповідає на найгостріші запити сучасності.

Зв'язок роботи з науковими програмами підтверджується її виконанням у рамках науково-дослідної діяльності кафедри культурології та філософії культури Національного університету «Одеська політехніка», спрямованої на аналіз впливу цифрових трансформацій на світоглядні установки.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених у дисертаційній роботі, забезпечується обраною методологією дослідження, яка базується на системному підході до міждисциплінарного синтезу та коректному вибору теоретико-методологічної бази дослідження, яка дозволяє розглядати феномен ШІ не як ізольоване технічне явище, а як закономірний етап еволюції людської свідомості та пізнання.

Методологічний фундамент роботи базується на аналізі динаміки світоглядних парадигм з використанням теорії наукових революцій Томаса Куна, методології науково-дослідних програм Імре Лакатоса та епістемологічного плюралізму Пола Фейєрабенда, синтезуючи їх із традицією аналізу світогляду в

класичній та сучасній філософії (від В. Дільтея і М. Гайдеггера до концепцій Київської світоглядно-антропологічної школи, зокрема В. Шинкарука та його послідовників). Подібний синтез дозволяє дисертанту довести, що зміна парадигм — це не просто зміна теорій, а глибинна реконфігурація онтологічного, епістемологічного, аксіологічного та праксеологічного вимірів людського «буття-у-світі».

Вагомим доказом обґрунтованості запропонованих рішень є використання історичного, компаративного, феноменологічного та герменевтичного методів що дозволяє автору вибудувати строгий логічний ланцюг доказів. Достовірність отриманих результатів не викликає сумнівів, оскільки всі теоретичні побудови базуються на ретельному врахуванні сучасного стану технологій машинного навчання, великих мовних моделей та прикладних інтелектуальних систем.

Висновки та рекомендації роботи логічно впливають зі змісту роботи, не суперечать фундаментальним положенням філософії та узгоджуються з сучасними тенденціями розвитку ІІІ.

3. Наукова новизна одержаних результатів

Наукова новизна дисертаційного дослідження Лихацького А. В. полягає у розробці та введені в науковий обіг оригінальних концептуально-категоріальних моделей та методів, що дозволяє адекватно й повно описувати гібридну технологічну реальність, аналізувати трансформації світоглядної парадигми під впливом ІІІ. Результати роботи відрізняються фундаментальністю, новаторством і мають значний евристичний потенціал для широкого спектра гуманітарних наук.

Серед найсуттєвіших наукових досягнень, отриманих особисто автором, необхідно виділити наступні.

3.1. Вперше у вітчизняній філософській думці розроблена та концептуалізована герменевтика непрозорості як нова епістемологічна практика. Цей підхід передбачає критичну практику опосередкованого тлумачення через аналіз патернів вхідних і вихідних даних, вироблення «каліброваної довіри» на основі емпіричної валідації результатів, а також прийняття принципової

неповноти розуміння як нової епістемологічної норми, а не як когнітивний недолік.

3.2. Вперше обґрунтовано модель алгоритмічної субстанційності, яка вирішує фундаментальну проблему онтологічного статусу ІІІ-систем. Модель описує алгоритмічні системи як квазі-агентів, які володіють потужною каузальною ефективністю у фізичному та соціальному світі, але при цьому абсолютно позбавлені власної свідомості та внутрішнього суб'єктивного досвіду.

3.3. Вдосконалена модель розподіленої агентності для філософського аналізу гібридних систем «людина-ІІІ». На підставі цієї моделі пропонується перегляд поняття відповідальності: перехід до перспективної моделі колективної підзвітності з диференційованими рівнями етичної та правової участі кожного з вузлів акторної мережі.

3.4. Отримала подальшого розвитку система механізмів глибинної перебудови людського світогляду під впливом ІІІ, що утворює так званий «парадигмальний дрейф».

Одержані результати містять наукову новизну, що підтверджується публікацією основних положень у рецензованих фахових виданнях та апробацією на наукових конференціях.

4. Повнота викладення результатів дисертації в публікаціях

За своїм змістом та наповненням дисертаційна робота здобувача Лихацького Андрія Васильовича повністю відповідає Стандарту освітньо-наукової програми підготовки доктора філософії зі спеціальності 033 – Філософія (галузь знань 03 – Гуманітарні науки).

Дисертація є завершеною кваліфікаційною працею, яка свідчить про вагомий особистий внесок здобувача у розвиток методів філософського аналізу трансформації світоглядної парадигми під впливом ІІІ. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в 11 публікаціях, з них 5 статей у наукових фахових виданнях України, 6 праць у матеріалах міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. 4 статті надруковані без співавторів.

Публікації охоплюють усі розділи дисертації та достатньо повно відображають зміст досліджень і отримані результати. Аналіз опублікованих праць та особистого внеску здобувача підтверджує, що всі наукові положення, висновки та рекомендації, які виносяться на захист, отримані автором самостійно в період роботи над дисертацією (2022–2026 рр.) та коректно узагальнені в рукописі. Порушень академічної доброчесності в матеріалах дисертації та наукових публікаціях не виявлено.

5. Значення роботи для науки та практики

Наукове значення виконаної роботи полягає в суттєвому збагаченні категоріального апарату філософської антропології, епістемології та філософії техніки. Вагомим науковим результатом є доведення того, що інтеграція ШІ являє собою не просто інструментальне доповнення, а гібридну коеволюцію, що розширює горизонти людського буття, закладає фундамент для нового напрямку у філософії гібридних когнітивних систем.

Практичне значення одержаних результатів полягає в їхній прямій застосовності для вирішення актуальних проблем сучасності в ключових інституційних сферах:

- у сфері освіти: обґрунтовує неминучість кризи традиційної трансляційної моделі навчання. У світі, де машини миттєво оперують масивами даних, класичні чесноти (ерудиція, механічна пам'ять, швидкості розрахунків) знецінюються; дослідження диктує необхідність трансформації освітніх стандартів: зміщення фокусу на формування компетенцій когнітивної гібридизації, розвиток «алгоритмічної грамотності», здатності до критичного промптингу та пізнавального розмірковування;

- у правовій та регуляторній сфері: розроблена модель розподіленої агентності та колективної підзвітності становить цінність для законодавців та юристів; вона надає концептуальне обґрунтування для створення нормативних актів, що регулюють статус алгоритмічних систем, а також для справедливого розподілу юридичної відповідальності за аварії безпілотного транспорту або помилки алгоритмічного правосуддя;

– у сфері медицини та біоетики: аналіз проблеми непрозорості нейромереж дає ключ до вирішення конфліктів у ШІ-діагностиці; обґрунтовані в роботі етичні принципи допомагають вибудувати правильний баланс між рекомендаціями машинного інтелекту (який володіє високою статистичною точністю, але позбавлений емпатії) та клінічним судженням живого лікаря;

– у сфері державного управління та національної безпеки: концептуалізація захисту від алгоритмічної дискримінації, осмислення етики злочинних ШІ-систем та забезпечення технологічного суверенітету надають державним інститутам філософську базу для розробки Національної стратегії розвитку ШІ.

Висновки та матеріали дисертації можуть бути успішно використані при розробці навчальних курсів «Філософія науки і техніки», «Етика штучного інтелекту», «Інформаційне суспільство», а також як методологічна основа для діяльності комітетів з біоетики та цифрової безпеки.

6. Академічна доброчесність

Дисертаційна робота Лихацького А. В. є результатом самостійного, оригінального наукового дослідження. Автор особисто отримав усі основні наукові результати, сформулював наукові положення, новизну та висновки, про що свідчить розділ «Особистий внесок здобувача» в тексті дисертації. Ідеї, підходи та результати інших дослідників, використані у роботі, належним чином відмічені посиланнями на першоджерела в списку використаної літератури. Перевірка тексту дисертації та опублікованих праць здобувача не виявила ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації чи фальсифікації. Структура і зміст роботи повністю відповідають принципам академічної доброчесності та вимогам до дисертаційних досліджень.

7. Дискусійні положення та зауваження

Високо оцінюючи науковий рівень, теоретичну глибину та практичну значущість виконаної роботи, вважаю за необхідне висловити декілька зауважень і рекомендацій, які мають дискусійний характер і не знижують загальної цінності дисертації, але потребують додаткового прояснення під час публічного захисту.

7.1. В роботі автором використовується дублююча термінологія:

– для позначення поняття Artificial General Intelligence (AGI) автор використовує одразу кілька термінів у різних частинах роботи: «загальний ШІ або сильний ШІ» (с. 90), «узагальнений ШІ» (с. 109). У межах одного академічного тексту слід обрати один варіант перекладу для AGI (найчастіше використовується «загальний штучний інтелект») і застосовувати його послідовно.

7.2. У дисертації заявлено амбітну мету – розробку «оригінального концептуального апарату для осмислення» трансформації світоглядної парадигми під впливом штучного інтелекту. Хоча автор дійсно пропонує та розгортає низку новітніх концептів (зокрема, «герменевтика непрозорості», «алгоритмічна субстанційність»), у роботі відчувається брак чітко визначених методологічних критеріїв, за якими можна об'єктивно оцінити валідність цього апарату та ступінь досягнення поставленої мети. Оскільки філософське дослідження за своєю природою не оперує кількісними метриками, здобувачу варто було б визначити якісні критерії успішності власної концептуалізації. Наприклад, у тексті залишається не до кінця розкритим:

– за якими саме ознаками можна стверджувати, що запропонований концептуальний апарат має вищу пояснювальну силу порівняно з уже існуючими підходами (зокрема, акторно-мережевою теорією Б. Латура чи концепцією градуальної моральної агентності Л. Флориді, на які спирається автор)?

– які саме філософські суперечності знімаються виключно завдяки введенню нових авторських термінів?

Відсутність чітко сформульованих критеріїв верифікації запропонованих моделей робить оцінку фінальних результатів дослідження дещо суб'єктивною. Це ускладнює розуміння того, наскільки повно було досягнуто мету і чи є запропонована парадигмальна модель достатньо цілісною та стійкою для розв'язання заявленої наукової проблеми.

7.3. В історичному та класифікаційному огляді (Розділ 1) автор спирається на традиційний поділ ШІ на вузький, загальний і суперінтелект, фокусуючи свій аналіз на викликах саме існуючого вузького ШІ. Однак стрімка еволюція

мультимодальних генеративних нейромереж в останні кілька років демонструє рух до крос-доменного трансферу знань. Ці системи вже сьогодні розмивають суворі межі між вузьким та загальним інтелектом, формуючи проміжний тип ШІ. Більша увага до цього перехідного стану дозволила б зробити аналіз технологічного горизонту ще більш релевантним сьогодні.

7.4. Здобувач встановлює неможливість повного доступу до логіки великих мовних моделей і пропонує практику інтерпретації цих моделей і «каліброваної довіри» на базі емпіричної успішності. Тим не менш, виникає питання: якщо внутрішня логіка прийняття рішення прихована, а валідація будується виключно на контекстуальній корисності виходу, чи не зводиться така герменевтика до звичайного прагматизму? Перехід від пошуку об'єктивної істини до функціональної оцінки виходу чорної скриньки приховує в собі ризик втрати критичної дистанції між істинним знанням та так званими алгоритмічними галюцинаціями, які статистично виглядають гранично правдоподібно.

7.5. Розглядаючи формування «екзокортексу» та «епістемічну делегацію», дисертант фокусується переважно на когнітивних, індивідуальних та антропологічних трансформаціях. Тим не менш, поза детальним фокусом залишився макросоціальний аспект. Здатність ефективно інтегруватися з ШІ та формувати потужний особистий «екзокортекс» розподілена в суспільстві вкрай нерівномірно. Вона безпосередньо залежить від економічного статусу, базової освіти та доступу до закритих технологій. Ігнорування цього аспекту може приховати той факт, що когнітивна гібридизація ризикує спровокувати нездоланий еволюційний і класовий розрив між тими, хто використовує ШІ як розширення розуму, і тими, хто стає об'єктом маніпуляцій з боку цих алгоритмів. Включення аналізу цифрової когнітивної нерівності суттєво збагатило б аксіологічний розділ роботи.

7.6. У тексті недостатньо чітко прописаний критерій демаркації: на якому саме етапі ускладнення обчислювальна система долає онтологічний поріг, перетворюючись із простого складного інструмента на «субстанційного квазі-агента»? Чи є сама по собі наявність архітектури глибокого машинного навчання

і властивості емерджентності достатньою онтологічною підставою для такого статусу? Існує ризик, що без суворих демаркаційних критеріїв можуть формуватися переконання, які приписують «субстанційність» алгоритмам, чия агентність є лише продуктом людського уявлення. Автору варто було б детальніше окреслити межі застосовності даного концепту.

7.7. У філософському тексті власні імена мислителів мають транслітеруватися суворо однаково, проте в дисертації використовується непослідовна транслітерація власних імен:

- Donna Haraway: на стор. 64 її згадується як «Донна Харавей», а на стор. 163 – як «Донна Гаравей»;

- Aristotle: зустрічається як «Аристотель» (стор. 37) і похідне «аристотелівське» (стор. 153), так і «Арістотель» (на стор. 102, 124).

- Leibniz: у основному тексті вживаються «Лейбніц» і «лейбніцевський» (стор. 102 та 46 відповідно), а в таблиці Додатка Б вказано «Ляйбніц».

7.8. Текст загалом написаний впевненою академічною мовою з використанням складного філософського апарату, проте місцями перевантажений громіздкими пасивними конструкціями, що штучно ускладнює сприйняття викладених ідей (наприклад, концепції «герменевтики непрозорості»). Трапляються пунктуаційні недоліки при оформленні тексту дисертації (наприклад, використання різних типів лапок «» і “” упереміш в англomовній анотації).

Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи і жодним чином не знижують її наукової цінності та практичної значущості.

8. Загальний висновок

Дисертаційна робота Лихацького Андрія Васильовича «Трансформація світоглядної парадигми у процесі формування штучного інтелекту» є завершеною самостійною науковою працею. У ній вирішено актуальне науково-прикладне завдання: комплексне філософське осмислення масштабних антропологічних, онтологічних, епістемологічних та аксіологічних зрушень,

викликаних алгоритмічним домінуванням у гібридному суспільстві. Дисертація виконана на високому науковому та методичному рівні; отримані результати є новими, достатньо обґрунтованими і мають очевидний потенціал для практичного впровадження у сферах освіти, права, біоетики та державного управління. Результати дисертації пройшли широку апробацію: опубліковані у фахових виданнях, доповідалися на конференціях і впроваджені у виробничу та освітню практику.

Вважаю, що подана дисертаційна робота повністю відповідає вимогам, визначеним «Порядком присудження ступеня доктора філософії», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами). Її автор, Лихацький Андрій Васильович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – Філософія.

Офіційний рецензент:

доктор технічних наук, професор
кафедри комп'ютеризованих систем та
програмних технологій Національного
університету «Одеська політехніка»

Олександр ФОМІН